



A. van Nieuw Amerongen. Speeksel, speekselklieren en mondgezondheid. 384 bl. geïll. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum, 2004. Prijs € 150,00. ISBN 90 313 3973 3.

De auteur, prof. dr. A. van Nieuw Amerongen, laat in het voorwoord duidelijk merken dat hij erg blij is met de medewerking van dr. E.C.I. Veerman en prof. dr. A. Vissink. Alleen hij kan de waarde van hun bijdragen echt beoordelen, maar op diverse plaatsen in het boek is de invloed van één van beiden duidelijk merkbaar. Dat neemt niet weg dat hijzelf het leeuwendeel voor zijn rekening heeft genomen en ook dat is merkbaar. De lichaamsvloei stof speeksel, en vooral de biochemische aspecten daarvan, is zijn hobby en dat straalt het boek ook uit.

Het boek heeft 27 hoofdstukken waarvan de inhoud varieert van een historisch overzicht over de ontwikkeling van de kennis over speeksel tot de rol die speeksel speelt bij foetor ex ore. Tussen deze twee onderwerpen komen ook ruimschoots aan bod: de vorming, de secretie, de samenstelling, de zuurgraad, de buffersystemen en de diverse bestanddelen van speeksel. Daarnaast is er aandacht voor de interacties tussen enerzijds speeksel en speekselbestanddelen en anderzijds micro-organismen, de spijsvertering, de smaak, geneesmiddelen, tandcariës en tanderosie. Het wordt gecompliceerd met onderwerpen als xerostomie, hypersalivatie en de invloed van speekselklier aandoeningen, systemische aandoeningen en leeftijd op speeksel. De klinische illustraties, de tabellen en de schematische weergaven zijn zonder uitzondering verhelderend en van prachtige kwaliteit.

Een trefwoord voor dit boek zou kunnen zijn: volledigheid. Dit geldt zowel voor alle denkbare deelonderwerpen als voor de wijze waarop al deze deelonderwerpen worden behandeld. Kenmerkend voor die volledigheid is ook dat alle beweringen met wetenschappelijke artikelen worden geadstrueerd. De literatuurlijsten zijn per behandeld deelonderwerp indrukwekkend en het lijkt bijna onmogelijk dat hierin iets dat ook maar enigszins van waarde zou kunnen zijn, wordt gemist. De drang om zoveel mogelijk wetenschappelijke informatie te verstrekken, gaat op een enkele plaats ten koste van zorgvuldig taalgebruik. Gelukkig geeft dit overigens nergens aanleiding tot inhoudelijke misverstanden. Een regelrechte aanbeveling om dit boek aan te schaffen gaat uit naar iedereen die zich, op welke wijze dan ook, bezighoudt met behandelingen of wetenschappelijk onderzoek in het hoofd-halsgebied.

C. de Baat, Ridderkerk

C.P. van Wilgen. Morbidity after neckdissection in head and neck cancer patients. 146 bl. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, 2004. Academisch proefschrift. ISBN 90 367 202 06.

De incidentie van kwaadaardige gezwellen in de mondholte en oropharynx is de laatste tien jaar langzaam gestegen tot zo'n 8:100.000. Gezien de bijzondere expertise van de tandarts op het gebied van mondholte-pathologie en het op steeds oudere leeftijd behouden van de natuurlijke dentitie, zal de frequentie toenemen waarmee deze maligne aandoeningen in de tandheelkundige praktijk worden gezien.

Momenteel komt de algemeen praticus zo eens per vijf jaar een maligniteit in dit gebied tegen. Een groot deel van deze gezwellen wordt primair operatief behandeld in een kaakchirurgisch-oncologisch centrum. De verwijdering van eventuele lymfekliermetasta-

sen in het drainerend lymfesysteem in de hals, vormt daarbij een belangrijk onderdeel van de behandeling. Deze operatie wordt wel 'halsklier toilet' of 'neckdissection' genoemd. Deze ingreep heeft – als de patiënt zijn ziekte overleeft – ook bijwerkingen, die worden omschreven met de term 'morbiditeit'. Daarover handelt het academisch proefschrift van de Groningse fysiotherapeut C. Paul van Wilgen. Het bevat een aantal onderzoeken die de klachten van schouder en hals inventariseren, korte en langere tijd na een halskliertoilet. Dit enerzijds met een vragenlijst en anderzijds via een beperkt – fysiologisch onderzoek van schouderbeweeglijkheid en halssensibiliteit. Hieruit blijkt onder meer dat zo'n 20% van de patiënten na een diagnostisch halskliertoilet en ruim eenderde van de patiënten na een therapeutisch halskliertoilet blijvend last ondervindt van hals en schouder. Radiotherapie en het moeten wegnemen van de nervus accessorius, die de monnikskapspier innerveert, doen deze morbiditeit verder toenemen.

Jammer is dat eventuele effecten van fysiotherapeutische interventie onbesproken blijven, maar dit zal ongetwijfeld in vervolgonderzoeken aan bod komen.

Deze dissertatie is vooral relevant voor de groep (para)medici, die direct betrokken is bij de oncologische zorg van patiënten met een kwaadaardige aandoening in het mond-, kaak- en keelgebied.

R.J.J. van Es, Utrecht

T.S. Miles, B. Nauntofte, P. Svensson. Clinical oral physiology. 298 bl. geïll. London: Quintessence Publishing Co. Ltd., 2004. Prijs £ 50.00. ISBN 1 85097 091 2.

Buiten de drie redacteurs is door negen auteurs aan dit boek medewerking verleend. De titel geeft in het Nederlands taalgebied niet onmiddellijk opening van zaken over de exacte inhoud van het boek. Het onderwerp 'klinische orale fysiologie' zegt in de niet-Angelsaksische wereld vrij weinig. In de inleiding schrijven de auteurs dat de algemene fysiologie in meerdere boeken uitstekend is beschreven en dat daarin veel kennis valt te vergaren, maar studenten in de tandheelkunde hebben op basis van deze algemene kennis behoefte aan inzicht in de specifieke orale fysiologische processen. Juist daarvoor hebben de auteurs dit boek geschreven.

Een overzicht van de behandelde onderwerpen verschaft pas echt duidelijkheid over de inhoud van het boek. De onderwerpen van de hoofdstukken zijn achtereenvolgens: speeksel, smaak en geur, warmtegevoel, orofaciale pijn, pulpaweefsel, bewegingsgevoel, kauwspieren, kauwen, slikken, spreken, beschermingsmechanismen en tot slot bot- en calciummetabolisme. Daarmee wordt, ook weer niet al te verrassend, duidelijk dat het gaat om alle fysiologische activiteiten die in de mond plaatsvinden. Over een aantal van deze onderwerpen, vooral speeksel, orofaciale pijn, pulpaweefsel en bot- en calciummetabolisme, zijn meerdere aparte boeken geschreven die deze onderwerpen diepgaander behandelen.

Deze hoofdstukken hebben dus voor degenen die dergelijke recente boeken hebben bestudeerd weinig nieuws te melden. Onderwerpen die in andere boeken niet of nauwelijks aan de orde komen en die in dit boek helder worden beschreven, zijn: het olfactorische systeem dat belangrijk is voor de smaak die vooral is gebaseerd op reuk, de werking van thermoreceptoren die ervoor zorgen dat wij ons niet branden aan hete koffie of dat onze mond niet bevriest door een te koud ijsje en de mechanoreceptoren die behulpzaam zijn bij het coördineren van tientallen spieren die zijn

betrokken bij het kauwen, het spreken en de gezichtsexpressie.

Alles overziend is dit een mooi uitgevoerd en compact boek met veel getekende illustraties voor een goede beeldvorming. Een echt studieboek, niet een boek om op een ontspannen moment vluchtig te lezen.

C. de Baat, Ridderkerk

W.J.M. van der Sanden. Clinical practice guidelines in dental care. Studies on development and use. 163 bl. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, 2003. Academisch proefschrift. ISBN 90 90174966.

In de jaren 80 van de vorige eeuw begon het Nederlands Huisartsgenootschap reeds met de ontwikkeling van klinische praktijkrichtlijnen voor de huisartsenpraktijk. Inmiddels is het gebruik van dit soort richtlijnen in de huisartsenpraktijk gemeengoed geworden. Voor de tandartsenpraktijk ligt dit anders. Hiervoor zijn nog maar weinig 'evidence-based' tandheelkundige klinische praktijkrichtlijnen beschikbaar en de Nederlandse tandarts heeft het gebruik ervan daardoor nog maar beperkt ingepast in de dagelijkse praktijkvoering. In het bovengenoemde proefschrift wordt een aantal methodologische aspecten van richtlijnontwikkeling stapsgewijs onderzocht. Doel van het onderzoek was het onderzoeken en evalueren van een systematische methode voor de ontwikkeling, de implementatie en de evaluatie van op wetenschappelijke gegevens gebaseerde ('evidence-based') tandheelkundige klinische praktijkrichtlijnen. 'Hoe te handelen met betrekking tot asymptomatische, geïmpacteerde derde molaren in de onderkaak' werd gekozen als onderwerp om verschillende hypothesen te toetsen die verband hielden met de ontwikkeling van een klinische praktijkrichtlijn en met methoden om het beslisgedrag van studenten tandheelkunde en tandartsen te beïnvloeden.

Allereerst blijkt uit een representatieve steekproef onder tandartsen-algemeen practici dat ongeveer de helft van hen behoefte heeft aan praktijkrichtlijnen. In het volgende hoofdstuk worden vier methoden vergeleken om tot een selectie van onderwerpen te komen die in aanmerking zouden komen voor de ontwikkeling van praktijkrichtlijnen. Duidelijk werd dat enquêteren van tandartsen voldoende informatie biedt voor het selecteren van onderwerpen. Vervolgens werd onderzocht welke methode het meest effectief was om een klinische richtlijn te ontwikkelen over het te volgen beleid ten aanzien van asymptomatische derde molaren in de onderkaak. Twee expertpanels en twee Alfa-groepen kregen de opdracht een richtlijn te ontwikkelen, nadat alle groepen van dezelfde instructies waren voorzien. De klinische richtlijnen die door de expertpanels waren ontwikkeld, bleken van een hogere kwaliteit te zijn dan die van de Alpha-groepen.

Het effect van een klinische richtlijn op het klinische beslisgedrag werd getest op tandheelkunde studenten aan de hand van 36 casus die het volledige spectrum van impacties omvatten. Er bleek een statistisch significante afname van het aantal indicaties tot extractie van asymptomatische derde molaren in de onderkaak te zijn in de groep studenten die de richtlijn hadden gekregen. Overigens bleek uit een ander deelonderzoek van dit proefschrift dat ook het aanbieden en bestuderen van literatuur over dit onderwerp het aantal indicaties tot verwijderen van de derde molaren in de 36 beschreven casus, met 37% deed afnemen in de groep van algemeen practici die deze literatuur had gekregen in vergelijking met de groep die het zonder aangeboden literatuur moest stellen.

Uiteindelijk zal het hanteren van een praktijkrichtlijn moeten leiden tot meetbaar ander gedrag in de praktijk. Uit dit onderzoek kan worden geconcludeerd, dat na het aanbieden en implementeren van een klinische praktijkrichtlijn met betrekking tot het beleid van een asymptomatische derde molaar in de onderkaak, de kennis van tandartsen toenam, dat het de klinische besluitvorming positief beïnvloedde, maar dat het effect klinisch niet relevant was. Dit laatste is vaak de bottleneck in de uiteindelijke implementatie van richtlijnen in de praktijk. Het is dus van groot belang verder onderzoek te doen naar effectieve methoden om een verandering in het klinisch gedrag van tandartsen te bewerkstelligen.

Collega Van der Sanden heeft een goed leesbaar en toegankelijk proefschrift geschreven dat interessant is voor tandartsen en beleidsmakers die zich met de ontwikkeling van klinische praktijkrichtlijnen voor de tandheelkunde bezighouden. Ook voor Alpha-groepen is het interessant om kennis te nemen van de beschreven observaties van het groepsproces in de deelnemende Alpha-groepen.

A.M. Kuijpers-Jagtman, Nijmegen

Recensie-exemplaren

Het merendeel van de hier aangekondigde uitgaven zal nog nader worden besproken in één van de volgende afleveringen van dit tijdschrift:

- Gawkrödger DJ (ed.). Human disease for dentists. 281 bl, geïll. Oxford: Blackwell Munksgaard, 2004. Prijs £ 29.99. ISBN 0 632 06453 6.
- Bikker FJ. Slaivary agglutin. Structure and function. 136 bl, geïll. Amsterdam: Vrije Universiteit, 2004. Academisch proefschrift. ISBN 90 77595 33 3.
- Korfage JAM. Myosin heavy chain composition of the human jaw muscles. 150 bl, geïll. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, 2004. Academisch proefschrift. ISBN 90 5170 803 3.
- Stellingsma K. The extremely resorbed mandible. A comparative, prospective study of three treatments strategies. 161 bl, geïll. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, 2004. Academisch proefschrift. ISBN 90 8017654 7 1.
- Zerbo IR. Histology of bone regeneration in the human maxilla: augmentation by monocortical bone blocks or β -tricalcium phosphate particles. 128 bl, geïll. Amsterdam: Vrije Universiteit, 2004. Academisch proefschrift. ISBN 90 9017968 2.